
Var god dröj! Telefonisten som kugge i ett maskineri

AV GÖRAN SJÖGÅRD

På många sätt innebar telefonen en betydligt mer genomgripande samhällsförändring än dagens IT-teknik. Till telefontekniken bands förhoppningar och drömmar om att sammanföra människor trots de geografiska och sociala avstånden. Den nya tekniken var mycket personalkrävande och den kvinnliga telefonisten blev ett maskinelement i ett tekniskt system som först långsamt automatiserades.

I en pågående studie av telefonens teknikkultur i Sverige har jag låtit intervjua fyrtiofem telefonister som arbetat på större telefonstationer och mindre landsbygdstationer. Deras yrkesverksamma tid har sträckt sig från 1930-talet och fram till automatiseringen på 1960-talet.¹

I denna uppsats vill jag visa hur maskintekniken och samhällsvillkoren kom att forma dessa kvinnors arbetsvillkor.

Telefonens och Televerkets etablering

Teknikhistoriskt hör telegrafen och telefonen samman och de är båda ett resultat av

flera uppfinnares insatser. På 1830-talet konstruerar Samuel Morse den elektriska telegrafan. Den första telegraflinjen i Sverige anläggs mellan Stockholm och Uppsala 1853 och i samband med detta grundas Kungliga telegrafverket som hundra år senare byter namn till Televerket. Enligt domstolsutslag i USA och den allmänna meningen uppfanns telefonen av Graham Bell 1874. I början användes den som en lek sak som förevisades på offentliga nöjeställningar där man lät två personer samtala med varandra över en ledning eller lät flera personer lyssna på en utsändning.

Hos Telegrafverket kom telefonen först till användning som komplement till telegrafan för att utväxla tjänstesamtal. För att telefonen skulle bli praktiskt användbar för allmänheten krävdes att flera telefonledningar kunde omkopplas så att olika personer kunde nås. För detta användes manuella telefonväxlar. Uppbyggnaden av de nationella telefonnäten var ett gigantiskt arbete som band samman människor inom landet och snart även med utlandet. Telefonnätens utbyggnadstakt var direkt relaterad till den nationella industriutvecklingen i allmänhet. Utbyggnaden av denna infrastruktur är en

förutsättning för utvecklingen av vår tids s.k. informationsteknik och datanätverk. I ett globalt perspektiv är det långt ifrån slutfört.

Under 1880-talet börjar privatägda telefontjänstnät anläggas i Sverige. För att inte förlora kunder köpte Telegrafverket upp dessa och anlade egna lokala telefontjänstnät. Telegrafverket började 1888 bygga samman telefontjänstnäten till ett rikstäckande nät, *Rikstelefontjänstnätet*. På 1880-talet var Sverige nummer ett i världen ifråga om telefontäthet i förhållande till antalet innevånare. På 1930-talet bestämdes genom riksdagsbeslut att alla i Sverige skulle ges möjlighet att skaffa telefon, som ett led i folkhemstanken. Sverige förblev ett av världens telefontätaste länder.

Televerket hade en militär organisation. Högste chefen hade som bekant titeln generaldirektör. Det berodde på att den förste i raden av chefer som hette Carl Fredrik Akrell (1779–1868) var general inom fortifikationen och fick ansvaret för militärens optiska telegraf som bemannades med officerare, underofficerare och manskap. Efter honom fick även de andra cheferna för de affärsdrivande verken samma titel. Televerkets tjänstemän hade titlar och tjänsteställning efter en rangskala som för vissa markerades på uniformen med gradbeteckningar. För allmänheten borgade den militära organisationen för effektivitet och pålitlighet.

Telefonist — ett kvinnoyrke

Bland Televerkets lägre tjänstemän återfinns vi telefonisterna. De hade en begränsad befördringsmöjlighet. Många flickor fick börja sin televerkskarriär som telegrambud. Efter utbildning på telefonstationen blev de lokaltelefonister. Därefter befördrades de till landstelefonist och några kunde sluta som rikstelefonist eller vaktföreståndare. Ju mer telefontjänstnätet växte i omfång och ju fler som telefonerade allt oftare, ju fler telefonister

krävdes för att upprätthålla trafiken. I början reserverades telefonisttjänsterna för manliga telegrafister. Under 1800-talet var det kontroversiellt att anställa kvinnor som telegrafister. Telegrafstyrelsen ansåg att det fanns lämpligare arbeten för kvinnor inom handel och industri samt konstnärliga yrken. Av telegrafisten krävdes tekniskt kunnande och tungt kroppsarbete vid reparationsarbeten. Det ansågs olämpligt att en kvinna arbetade ensam tillsammans med män, och man menade att hon inte uthärdade stressiga arbetsituationer. Det var dessutom olämpligt om manliga telegrajtjänstemän kom under kvinnligt befäl. När kvinnor anställdes som telegrafister valdes främst de ur högre samhällsklasser som hade god utbildning. Den avog inställningen mot att anställa kvinnor vände när det blev uppenbart att det behövdes en stor mängd telefonister för att fylla alla telefonväxlar med personal. Nu framhölls de goda kvinnliga egenskaperna. I jämförelse med män hade kvinnorna mjukare röst, var vänligare, mer tillmötesgående och hade flinkare fingrar i arbetet vid växelbordet. Deras löneanspråk var mindre än de manliga kollegernas. För en telefonist räckte det med folkskola vilket gjorde det möjligt att rekrytera dem från arbetarklass och lägre medelklass. 1893 påpekades från Telegrafverket att flickor från arbetarhem var mer vana vid hårt arbete än personer från de högre samhällsklasserna.

Telefonisten och växelbordstekniken

Telefonistens arbete var en anpassning till de maskinella villkoren. För att en telefonstation skulle fungera effektivt måste kopplingsarbetet bli en väloljad maskin. För att antas som telefonist mättes kvinnans kroppslängd för att kontrollera att hon kunde nå de högst belägna propphålen. Telefonisterna drillades i att fungera som en

Ung telefonist i tjänstekläder i Lund på 1930-talet.

kugge i ett maskineri och måste lägga band på sin personlighet. Televerkets ingenjörer utförde tidsstudier och försökte finna tekniska och organisatoriska förbättringar för att den manuella växlingen skulle fungera med så små väntetider som möjligt för abonnenterna. I ett modernt växelbord utrustat med lampsignaler ansåg Televerket på 1920-talet att telefonisten skulle hinna expediera 230 samtal per timme och 275 per timme vid bråd tid mellan klockan tio och tretton. Personliga avvikelser som exempelvis dia-

lekter måste tränas bort. Telefonisterna var tvungna att använda bestämda fraser när de kopplade samtalen, som att säga "var god dröj", och inte "vänta lite". Televerket inpräntade att kunden var i centrum. En telefonist skulle alltid vara vänlig och tillmötesgående. En behaglig röst var viktig och det stressiga arbetet fick inte göra telefonisten vresig. För att uppnå detta krävdes en god laganda i växelsalen.

Vissa regler var avsedda att kompensera televäxels tekniska brister. Telefonisten

skulle vara försiktig med att använda hudkrämer eftersom de försämrade den elektriska kontakten. Det var förbjudet att vassa blyertspennor vid växelbordet eftersom blyerten kunde tränga ned i kontaktdonen. Telefonisterna blev ibland tillrättavisade för att de hade dragit i sladden i stället för i prop-pen. Det kallades att "bryta nacken" (på sladden). Arbetsledningen kontrollerade också att telefonisten satt rätt på stolen för att kunna sköta arbetet effektivt utan att få ryggont. Telefonväxlarna var, liksom de flesta maskiner som konstruerats på 1800-talet, smutsiga. Hjälmen med lurarna och mikrofonen smutsade ned kläderna. Därför skaffade telefonisterna på egen bekostnad haklapp och rock. Ibland fick ett papper i hjälmen duga som skydd.

Televerket visste att arbetet slet på hälsan och det var osäkert om en telefonist kunde upprätthålla snabbheten vid växelbordet år efter år. Därför bestämdes 1897 att lokaltelefonister bara fick vara anställda i fem år (1917 förlängt till tio år). Därefter skulle telefonisten skaffa sig ett nytt arbete eller omskola sig. Det skulle hon bekosta med hjälp av den ekonomiska ersättning som hon fick vid avskedet. Telefonisternas fackförening fick denna regel upphävd 1934 eftersom det var omoraliskt att avskeda anställda som skött sitt arbete utan anmärkning. Innan automatiseringen kommit i gång på allvar efter världskriget var det dessutom brist på utbildade telefonister. Pensionsåldern för alla telefonister i Televerket bestämdes senare till femtiofem år.

Telefonisterna lyckades anpassa sig till växelarbetets inrutade förutsättningar och många av dem trivdes med sitt arbete. Det var fart och fläkt i jobbet och spännande att hålla reda på alla "snören". När många samtal pågick samtidigt var det som en hel matta av snören framför telefonisten. Det skapade självförtroende när man bildligt kunde tala om att hålla i alla trådar.

Telefonisten, arbetsorganisationen och övervakningen

En växelsal på en större telefonstation med sina rader av växelbord och telefonister påminde mycket om en fabrik på 1800-talet. Den liknade kanske närmast en textilfabrik med vävstolarna ställda i långa rader. I salens ena kortända satt vaktföreståndaren med god överblick över telefonisterna och kunde lätt se hur de fullgjorde sin tjänst. Denna fabriksmässiga form var inte obekant för Televerkets högre tjänstemän. Det berättas om en telegrafkommisarie som brukade säga att han skulle upp till fabriken. Som gamla tiders disponenter gick han med händerna på ryggen en daglig inspektionsrond och förhörde sig med vaktföreståndaren om hur "produktionen" fungerade. Fabriken var en norm för effektiv produktion.

Organisationen i växelsalen var stram. Vaktföreståndaren såg till att telefonisterna koncentrerade sig på kopplingsarbetet. De tilläts inte prata med kollegan som satt vid sidan om, inte ens vrida huvudet mot henne. De skulle fråga om lov hos vaktföreståndaren när de behövde gå på toaletten. Vaktföreståndaren kunde obemärkt lyssna på hur en enskild telefonist skötte sitt arbete, och höra om de uppträdde korrekt mot abonnenten. Vaktföreståndaren kontrollerade även att telefonisten inte av misstag lät en abonnent få längre samtalstid vid riks-samtal än det begärda. Meningsutbyte mellan telefonist och kund fick inte förekomma. Om kunden var missnöjd skulle telefonisten hänvisa till vaktföreståndaren. Att ringa ett privat samtal kunde leda till avsked. Vid klagomål kallades telefonisten in till vaktföreståndaren i ett avskilt rum vid sidan om växelsalen. Alla anmärkningar skrevs upp i den s.k. *svarta boken*. En telefonist berättade att det var som att sitta som en kedjefånge.

Telefonisterna anmodades att klä sig korrekt både på arbetet och på fritiden. Det kontrollerades även att telefonisterna ägnade sig åt en passande fritidssysselsättning. Den militära stilen mjukades inte upp förrän i slutet på 1940-talet. Telefonisternas yrkesslang speglar deras inrutade och reglerade arbetsförhållanden. Att "ta ut ögat" betydde att ta ut sin lagstadgade tiominutersrast. "Gå ut på ett ögonblick", "smitan" eller "nu smiter jag" avsåg toalettbesök. Normerna för hur arbetet skulle bedrivas och den hierarkiska ordningen mellan olika befattningshavare på Televerket påminner mycket om den äldre kontorsvärld som Birgitta Conradsson (1988) beskriver i sin avhandling *Kontorsfolket*.

Naturligtvis gick det inte för befälet att kontrollera och drilla telefonisterna till full lydnad. På olika sätt lärde de sig att hantera kontrollsystemet så att de kunde tillåta sig både samtal med en kollega vid växelbordet och vid lämpliga tillfällen t.o.m. ringa privata samtal. Vaktföreståndarna var inte heller i tjänst kvällar och helger, så då blev stämningen friare. Till viss del tillät befälet en del tjänstefel av mindre betydelse som säkerhetsventil vilket inte betyder att de var okunniga om vad telefonisterna hade för sig bakom deras rygg. En manlig kontrollör, dvs. med tjänstegrad ovanför vaktföreståndare satt gärna och tjuvlyssnade på telefonisternas privata samtal och lät det bli allmänt känt hur han delade in telefonisterna i tre olika kategorier. "På lokala pratar de bara om pojkar och dans och sen när de kommer på lands, då pratar de bara om hemgiften och på riks är det bara familj och barn."

Telefonisternas sociala anseende

Det bör anmärkas att telefonisterna hade en positiv syn på sig själva. Den åsikten delades av Televerket som i allmänhet var mycket

nöjda med sin personal, ändå ansåg arbetsledningen att övervakningen behövdes för att bibehålla den goda ordningen. Själva betonade telefonisterna att plikttrogenhet var viktig och ett signum för alla telefonister. Arbetet lärde dem nyttan av att i det dagliga livet hålla tider. En telefonist kommer aldrig för sent till ett läkarbesök eller till frisören, sades det. Känslan av ansvarstagande och plikttrogenhet förstärktes under andra världskriget då det var mycket viktigt att telefonförbindelserna fungerade. En ensam telefonist hade ibland ansvaret för flyglarmet på natten.

Telefonistens yrke innebar ett visst socialt anseende. Det ansågs vara ett säkert jobb i statens tjänst. Telefonisterna markerade detta. Både enligt egen och andras utsago var telefonisterna elegant klädda till vardags. De uppmärksammades ute på stan. Det sades allmänt att de var attraktiva på äktenskapsmarknaden: att vara gift med en telefonist var lika säkert som att äga stenhus i Stockholm. Det sociala anseendet delade telefonisten med postfröken som också var ett statligt kvinnoyrke med vissa likheter i verksamheten och i den militära organisationen (jfr Lundgren 1990). Telefonisterna tyckte själva att en viktig skillnad dem emellan var att posttjänstemannen i högre grad fungerade som en myndighetsperson som i första hand följde reglementet med rätt att kontrollera kund, försändelse och värdeförsändelser, medan telefonisterna i första hand skulle vara vänliga och tillmötesgående mot kunderna.

Abonnenterna krävde snabb samtalsexpediering

Samtalsexpedieringens effektivitet och snabbhet kunde inte drivas för långt om abonnenterna krav skulle tillgodoses. Trots Televerkets och de anställdas ansträngningar

Växelsalen i Lund på 1930-talet.

var abonnenterna ofta otillfredsställda. Det kan ju tyckas att kommunikationsutvecklingen hade förkortat avstånden i världen. Ett brev hade i början av 1800-talet på vissa poststräckor tagit veckor att nå adressaten, telegrafén hade gjort att ett meddelande över Atlanten kunde besvaras samma dag och per telefon omedelbart. Varför denna otålighet och önskan om en ännu snabbare kommunikation? Vad är svaret på denna fråga är, så drev kravet om snabbhet på den tekniska utvecklingen av automatiska telefonväxlar, vars idé och de första konstruktionsförsöken var lika gamla som telefonen själv.

Det vanligaste och ständigt upprepande klagomålet var att telefonisterna tog lång tid på sig att svara. Kritiska abonnenter föreställde sig gärna att telefonisterna satt och drack kaffe och pratade i stället för att sköta telefonexpeditionen. Andra vanliga klagomål gällde felexpedieringar. Allmänhetens negativa inställning stämde dock inte med Televerkets undersökningar. 1924 var den genomsnittliga svarstiden 4,3 sekunder. Antalet felexpedieringar var drygt en procent av alla kopplade samtal. Däremot var de långa väntetiderna vid beställningar av rikssamtal ett erkänt problem som löstes först genom automatiseringen.

Den första automatiska telefonväxeln installerades i Stockholm 1924 för att koppla lokalsamtal och utbyggnaden fortsatte i andra teledistrikt i begränsad omfattning under 1920- och 1930-talen. I tidningar framfördes negativa åsikter. Skulle det gå att minnas sexsiffriga nummer, kunde man slå rätt telefonnumret i mörker, hade gamla och handikappade möjlighet att klara en nummerskiva? Kanske kunde missljud i luren skada hörseln — det var naturligtvis mycket trevligare att bli besvarad av en mjuk kvinnlig stämma. En del ansåg att Televerket skodde sig ekonomiskt när de lade över växlingsarbetet på abonnenterna. Kritiken tynade bort när automatiseringen väl genomförts. 1941 översteg för första gången antalet automatanslutna telefonapparater antalet telefonapparater som var anslutna till manuella växelstationer. Genom automatiseringen ökade antalet rikssamtal kraftigt. Många telefonister blev avskedade eller förflyttade under automatiseringen på 1950- och 1960-talen. Det var en stor omställning inom Televerket och innebar många personliga bekymmer för telefonisterna och deras familjer.

Telestationen som familjeföretag

Landsbygdstelefonisternas anställningsförhållanden skilde sig från de kolleger som arbetade på Televerkets större telestationer eftersom stationsföreståndaren var entreprenör åt Televerket. Denna organisationsform var unik i hela världen. Sverige har haft sjutusen växelstationer av denna typ. Entreprenadsystemet gällde telefonstationer med max femtio abonnenter. Senare sänktes antalet till högst tjugo. En liten växelstation med bara något eller några tiotal abonnenter kunde skötas samtidigt som hushållsgöromålen. På de lite större landsortstationerna krävdes att telefonisten satt vid växeln. I

växelföreståndarens intresse låg att öka antalet abonnenter för att förbättra sina inkomster. Sveriges växelstationsföreståndare kan därför sägas ha medverkat till att Sverige blev ett telefonland.

Kontraktet med Televerket innebar att föreståndaren i sin privatbostad skulle upplåta rum för växelbordet, telefon för allmänheten och ta hand om telefontrafik, telegraminlämning och bud. Ibland stod maken eller telefonistens far formellt som föreståndare för stationen även om det var hustrun eller dottern som skötte växeln. Senare övertog hon oftast formellt kontraktet för att få rätt till pension. Vanligen lämnade den äldre föreståndaren inte över till någon efterträdare vid uppnådd pensionsålder. Hon ville inte förlora pensionen, fastän ansvaret för växelstationen i realiteten vilade på hennes telefonbiträden. På de allra minsta stationerna brukade föreståndarens barn och andra familjemedlemmar, ibland även far i huset hjälpa till i växeln. I ett lantbrukarhem förväntade sig husmor att pigan skulle bistå vid telefonväxeln. En sådan telefonstation fungerade som ett familjeföretag.

På de lite större växelstationerna brukade föreståndaren anställa unga flickor som telefonbiträden som hon själv lärde upp. Likt en husmor som bestämde över sina pigor bestämde växelföreståndaren villkoren för sina biträden. Det hände att föreståndaren lät dem utföra handarbeten åt sig för att de inte skulle sitta sysslösa vid växeln medan de väntade på samtal. Biträdena accepterade i allmänhet hennes lönesättning och att de inte fick ta ut semester. De var oftast ovetande om att det fanns en fackförening som hade kunnat ta tillvara deras intressen. På en liten ort band släktskaps- och vänskapsrelationer samman föreståndare och biträden. De som bytte till annat arbete på fabrik eller kontor berättar att de då fick bättre lön och anställningsvillkor.

Arbetet som telefonist innebar en ny för-

sörjningsmöjlighet för kvinnor bosatta på landsbygden på platser där det nästan bara erbjöds arbete inom lantbruksnäringarna. De gavs möjlighet att bo kvar på hemorten, och ibland kunde telefonistyrket kombineras med hushållsarbete. Osökt påminns man om vår tids planer om att ordna distansarbeten för kvinnor i glesbygd genom olika IT-satsningar.

På en liten växelstation på landet förekom inte den dagliga övervakning av telefonisterna som på en stor station hos Televerket. Ibland besökte telegrafkommissarien telestationen för inspektion. Detta gav lite av examens känsla för föreståndare och biträden. Skulle allt vara till belåtenhet? På riktigt små stationer som sköttes av föreståndaren själv som bisyssla kunde det hända att telegrafkommissarien togs emot av barnen i huset som skötte växeln medan mor var ute på ett ärende. Formellt sett var det inte tillåtet att barn skötte växlingen men i realiteten den enda lösningen om telefonförbindelserna skulle kunna upprätthållas.

Telestationen som lokalsamhällets sociala nav

Stämningen mellan abonnent och telefonist kunde vara mindre formell och mer personlig på en liten station. Televerkets reglemente följdes inte strikt till alla delar. De flesta abonnenternas namn och nummer kunde telefonisterna utantill. Enligt reglerna skulle den som ringde upp ange telefonnummer men folk var så vana vid namnanrop att de använde personnamn, gårdsnamn och även öknamn. Om abonnenten tog initiativet kunde telefonisten tillåta sig att byta några snabba vänskapsord. En telefonist berättade att vänner och bekanta kunde var hemskt pratsamma. Ibland fick telefonisten natttid agera kurator för perso-

ner som ville prata av sig sorger och bekymmer.

Telefonisten utförde flera olika serviceuppdrag som inte ingick i tjänstereglementet. Hon förväntades att ringa upp beställaren när ett upptaget nummer åter var ledigt och hon skulle ge besked om en person som inte svarade var bortrest. En abonnent kunde t.ex. ringa till växeln och fråga om lantbrevbäraren hade setts till. Det berättas om ett jaktlag som sammankallades genom att jaktledaren begärde att telefonisten skulle koppla samman dem till en telefonkonferens. Delvis har dagens moderna telefoner utrustats med tekniska finesser som förr sköttes av en tillmötesgående telefonist.

Telefonisten som skvallertant

Det känsligaste elementet i relationen mellan telefonist och abonnent var att telefonisten hade möjlighet att avlyssna samtalen. Tystnadsplikten var lagstadgad och det var allvarligt att bryta mot regeln, men folk kunde inte förstå annat än att personalen utnyttjade möjligheten. Telefonisterna tyckte att det var förödmjukande att folk påstod att de skvallrade om sådant som de hade snappat upp i växeln. En telefonist berättade att hon knappt vågade tala om sådant hon läst i dagstidningen för då kunde folk tro att hon förmedlade sådant som hon hört i växeln. Hela yrkeskåren har kollektivt anklagats för att tjuvlyssna, men mest utsatta var de telefonister som arbetade på små telestationer. De troddes ha ett större intresse eftersom de var bekanta med de flesta personer på orten. Några telefonister har medgivit att de som nyanställda föll för frestelsen och tjuvlyssnade någon enstaka gång, men de visste att det var strängt förbjudet så det var egentligen för att smaka förbjuden frukt som de provade. När man i tjänsteutövningen var tvungen att gå in och bryta

ett pågående samtal kunde de ibland snappa upp några ord, men man reflekterade inte över vad som egentligen avhandlades i samtalet, om det inte var särskilt humoristiskt eller uppseendeväckande. Flera telefonister har försvarat sig med att så intressanta är i allmänhet inte vardagens samtalsämnen. En telefonist sammanfattade anklagelserna med följande ord, "visst kunde man tjuvlyssna och så, men det var ju inget roligt när man inte fick tala om det".

När telefonstationen hade vuxit till några hundra abonnenter fanns ingen tid att tjuvlyssna för då var telefonisterna helt upptagna med att sköta växelarbetet. Många enskilda berättelser vittnar om telefonister som tjuvlyssnat och blivit nesligt avslöjade, men de är snarare exempel på vår tids folklöre.

En del berättelser om telefonister som tjuvlyssnat kan säkert vara sanna. I ett mycket litet samhälle uppfattades inte telefonsamtalen som mer hemliga än vad som sades grannar emellan över staketet eller på kalas. En äldre föreståndare i en liten by hade med ålderns rätt en viss auktoritet att själv bestämma vad som var hemligt eller inte. Vissa abonnenter skapade genom sin nyfikenhet en grogrund för misstankar att telefonisten inte kunde hålla tand för tunga. De försökte skaffa sig information om olika händelser på orten genom att luska hos telefonisten. När det ringde i kyrkklockorna en vardag frågade de telefonisten om vem som hade avlidit. På samma sätt förhörde man sig hos telefonisten om olycksfall och eldsvådor. I allmänhet vägrade telefonisten att ge sådana besked, även om informationen i sig var harmlös.

Kanske bör man snarare se anklagelserna om tjuvlyssning som ett resultat av oförenliga krav på telefonisten. I sitt uppdrag

skulle hon både fungera som en effektiv och opersonlig maskin, och samtidigt i sin kvinnoroll vara en kännande person, som skapade en vänlig och tillmötesgående atmosfär.

Anklagelserna mot telefonisten påminner om de misstankar som i dag riktas mot data-tekniker, som har samma möjligheter att otillåtet och obemärkt avläsa de meddelanden som sänds genom datornätverken.

Not

- ¹ Eftersom telefonisten är ett nästan försvunnet yrke (bortsett från arbetsplatsväxlar) var det angeläget att dokumentera deras arbetsvillkor. Informanterna är bosatta på vitt skilda orter i Skåne, Blekinge och Småland. Kontakterna har förmedlats genom en förfrågan som gick ut till alla hembygdsföreningar i Skåne, Blekinge och Småland. Telia har ett Telehistoriskt center i Malmö vars föreståndare har förmedlat kontakter med f.d. telefonister. Genom ett upprop i Telias personaltidning *Teliavärlden* har ett trettioital telefonister och linjearbetare brevledes berättat om sitt yrkesliv.

Källor

Egna intervjuer.

Althin, Torsten, 1953. *Telelandet Sverige*. Utgiven till Telegrafverkets hundraårsjubileum av Kungl. Telegrafstyrelsen. Stockholm.

Brevsvar på upprop i *Teliavärlden* riktat till telefonister och linjearbetare.

Conradson, Birgitta, 1988. *Kontorsfolket*. En etnologisk studie av livet på kontor. Stockholm: Nordiska museets handlingar.

Lundgren, Britta, 1990. *Allmänhetens tjänare*. Kvinnlighet och yrkeskultur i det svenska postverket. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Svenska Telegrafverket. Historisk framställning utg. enligt beslut av Kungl. Telegrafstyrelsen. Band 1—6. Stockholm 1931—1989.